

Başlangıçtan Günümüze Kirgizistan ve Kirgizlar

Erhan Arıklı

Ankara, Nüans Kitapevi, 2015, VIII+231 sayfa, İSBN: 978-605-5450-78-6

Abdrasul İSAKOV*

Kırgız tarihi eskiden Türkiye’de teferruatlı şekilde bilinmezdi. İki ülke arasında doğrudan ilişkilerin kurulmasından sonra bu durum değişti. Son yıllarda Kırgız tarihinin çeşitli konularını ele alan kitap ve diğer çalışmalar Türkiye’de artarak neşredilmeye başladı. Kırgız ve Kirgizistan tarihi ile Türkiye’de basılan çalışmaların bibliyografyaları da

---

* Dr., Ankara., rasulaali@gmail.com.

neşredilmektedir.¹ Bu yazımızda tanıtmak istediğimiz Erhan Arıklı'nın *Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar* çalışması da Kırgız tarihinin Türkiye'de çeşitli yönleriyle tanıtılmasına az da olsa katkı yapacak bir eserdir. Bu katkıyı artırmak, okuyucunun ön bilgilendirilmesini sağlamak ve eserin muhtemel sonraki baskılarına da yardımcı olmak amacıyla biz daha ziyade kitapta gözümüze çarpan eksiklikleri ön plana çıkaran bir tenkit yazmayı uygun gördük.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Sunuş ve Önsöz'den sonra kitabın birinci bölümü Giriş kısmıyla başlamaktadır. Giriş kısmında yazar kısaca Kırgızistan ve Kırgızları araştıran bilim adamları, seyyahlar hakkında bilgi vermektedir. Birinci bölümde Orta Asya'nın coğrafi durumu, Kırgızistan ile Kırgızların başlangıçtan 1991 yılına kadarki tarihi anlatılmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde ise bağımsız Kırgız Cumhuriyeti'nin tarihi cumhurbaşkanlarının görev aldığı dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Eserin üçüncü bölümünde ise Kırgızların ve Türk halklarının kültür ve medeniyeti anlatılmıştır.

Kitaptaki konu başlıklarının sırasına bakılarak bu çalışmanın Kırgızistan'da mevcut olan tarih kitapları tarzında hazırlandığı söylenebilir. Erhan Arıklı'nın Kırgızistan'da bulunmuş olması bunda etkili olmuş olsa gerek. Fakat bu kitabı Kırgız tarih kitaplarından farklı kılan, eserde Kırgız tarihinin Türk tarihi içine yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Başka bir deyişle Kırgız tarihi ile ilgili kitaplar(ın)da merkeze Kırgız tarihi konularak anlatılırken, Arıklı'nın çalışmasında merkezde genel Türk tarihi ve ona eklenmeye çalışılan ama bize göre pek de başarılı olmayan bir Kırgız tarihi denemesi yapılmıştır. Türk Keneşi'nin Türk halklarının ortak tarihi, ortak tarih ders kitabı üzerinde çalışmalar yürüttüğü bir zamanda neşredilen bu çalışmanın, hazırlanış fikri güzel olmasına karşılık, kitap içeriğinin pek yeterli olmadığı, ortak tarih çalışmalarına iyi örnek teşkil edecek bir çalışma hususiyetine sahip bulunmadığı söylenebilir.

Öncelikle kitabın aceleye getirilerek basıldığını veya düzeltici ile editörün kitaba gereken ciddiyeti göstermediğini söylemeliyiz. Daha iyimser bir yaklaşımla baskıya verilirken kitabın kontrol edilmemiş eski nüshası yanlışlıkla basılmış da olabilir. Çünkü kitabın her sayfasında basit imla hataları bulunmaktadır.

¹ Abdrasul İsakov, "Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (1910-2009)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Yıl: 5, Sayı: 9, Ankara: USAK Yay., 2010, s. 101- 131; Abdrasul İsakov, "Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (2010-2014)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Yıl: 9, Sayı: 19, Ankara: USAK Yay., 2015, s. 145-161.

Kitabın dipnotlarında da büyük sorunlar mevcut. Dipnotların çoğu parantez içinde verilmiş, ama bir kısmı parantez dışında kalmıştır. Bazı bölümlerin dipnotları tamamen italiktir. Dipnotlardaki birkaç yabancı eserin Türkçe anlamı verilmiş ama bu bütün yabancı kaynaklar için uygulanmamıştır. Hatta bazı dipnotlarda yabancı eserin aslı verilmemiş, sadece Türkçe anlamı verilmiştir.

Yazar, bazı büyük bölümleri iki veya üç çalışmaya atıf yaparak hazırlamıştır. Kırgız tarihini anlatan kitapta 23 sayfası dipnotsuz geçilen bölümler bulunmaktadır (s. 96-118). Kitabın aceleye geldiği ve gereken hassasiyetin gösterilmediği çalışmanın Kaynaklar kısmından da açıkça görülmektedir. Kaynaklar kısmına dipnotlar olduğu gibi kopyalanıp yapııştırılmıştır. Dipnotlar kısmındaki “Geniş bilgi için bkz:” tarzındaki açıklamalar kitabın Kaynaklar kısmındaki künyede de aynen tekrarlanmış. Kaynakların cinsine, soyadına göre düzenlenmesi veya bir dipnottaki birkaç eserin Kaynaklar kısmında ayrı ayrı verilmesi gibi konulara değinmiyoruz bile.

Çalışmada kullanılan tabirler eserin farklı sayfalarında, karşınıza farklı farklı şekilde çıkabiliyor. Örneğin, Hokand tabiri, bir yerde Hokan, başka bir yerde Hokent şekillerinde görülmektedir (s. 116, 124). Bu yanlış tabirler bir kereye mahsus yapılmadığı için bunların imla hatası olduğunu da söyleyemeyiz. Bir başka örnek vermek gerekirse, Yedisu tabiri Yedi-Su, Yedisu, Yedi Su şekillerinde farklı farklı görülmektedir. Sart Kalmuklar tabiri Sarı Kalmuk şeklinde verilmiştir (s. 102). Herkes tarafından bilinen Münevver Kar, Cemal ad Karşi, Afanasyevo, Andronove, Yedioğuz gibi isim ve tabirlerin yanlış yazılması, büyük ihtimalle yazarın önsözde teşekkür ettiği asistanlarının bilgileri Türkçe’ye tercüme ederken terminolojiye dikkat etmediklerini, daha sonraki düzeltme, redaksiyon süreçlerinin farklı şekilde işlediğini de göstermektedir.

Yazar, Kırgızların ünlü şairi, manasçı, masalcı, şecere uzmanı olan Togolok Moldo’yu “Ünlü Kırgız tarihçisi” şeklinde tanıtmakta ve dipnotta onun ismini yanlış vermektedir (s. 29). Togolok Moldo Kırgızların ünlü şahsiyetlerinden biridir ama onun tarih çalışması bulunmamaktadır ve o da kendisini tarihçi olarak görmemiş, şecereci sıfatıyla Kırgız Bilimler Akademisi’ne bildiği ve halk arasından topladıkları bilgileri kayda geçirerek teslim etmiştir. Yazar ayrıca, eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev’i de iyi tarihçi olarak tanıtmaktadır (s. 95). Askar Akayev’in iyi bir tarihçi olduğu tartışmaya açık bir konudur ve onun imzasını taşıyan tarih kitaplarının ne tür şartlarda kaleme alındığı iyice incelenmelidir.

Kitabın pek çok alt başlığı metin ile uyuşmuyor veya eksik verilmiştir. Örneğin, kitabın “Bakır Devrinde Kırgızistan” bölümünde yazar dört sayfa Avrasya coğrafyasındaki bakır devri, bu devrin bölgedeki izleri hakkında anlatıyor ama bir cümle Kırgızistan’daki bakır devri ve onun kalıntıları hakkında bilgi vermiyor (s. 12-15). Veya kitabın Kırgızların dili kısmında on sayfadan fazla Türkçe, onun tarihi serüveni yazılıyor ve sonunda yarım sayfa Kırgız Türkçesini diğer lehçelerden ayıran bariz farklar anlatılarak konu geçiriliyor ve oradan da alt başlık veya başlık konulmadan Kırgız tarihi başlatılıyor (s. 33-43). Benim bu eleştirimden Türkçe karışıklığı anlamı çıkmamalıdır. Keşke yazar, Türkçe’nin tarihi ve şimdiki durumunu anlatırken, Kırgız dili veya Kırgız lehçesinin durumunu da ilgili yerlerde bir iki cümle ile anlatsaydı. Türklerin kullandıkları alfabeler anlatılıyor ama Kırgızlar ile ilgili hazırlanan kitapta Kırgızların kullandıkları alfabelerden ayrıca bahsedilmiyor. Buna benzer hataları eserin çoğu yerinden bulmak mümkündür.

Arıklı, kitabın Usunlar Devleti ve Kırgızlar kısmında, Eberhard ve kaynak vermeden Aristov’a atıf yaparak Wusunlar için Kırgızların ataları demektedir (s. 52-53). Aslında bu görüş, çoğu Kırgız tarihi uzmanı tarafından pek fazla destek gören bir faraziye değildir. Kırgız tarih biliminde eski Kırgızların Hunlar ile muhatap oldukları biliniyor. Yazar Aristov örneğinde görüldüğü gibi, eserinde tırnak içinde, bold ve italik olarak verdiği pek çok önemli alıntılarının kaynaklarını vermemektedir.

Kitabın 68. sayfasında Ulu Kırgız Devleti hakkında bahsederken, yazar bu tabirin Barthold tarafından 1927 yılında yazdığı “Kırgızlar” isimli makalede ortaya atıldığını bildirir. Aslında Barthold tarafından yazılan bir makale değil kitap çalışmasıydı.²

Yazar kitabında Yenisey Kırgızlarının Nevruz Bayramını kutladığını iddia etmektedir (s. 76). Üstelik bu bilgiyi Yenisey Kırgızlarının Bahar Bayramı ile yan yana, ayrı bir bayram olarak vermektedir. Yenisey Kırgızlarının Bahar Bayramını kutladığını biliyoruz ama ayrıca Nevruz Bayramını kutladığına dair bilgilere vakıf değiliz.

Manas Destanı’nda daha önce görmediğimiz “yeni” bilgilere bu çalışmada karşılaşıyoruz. Yazar tarafından kaynak verilmeden alıntı yapılan Manas Destanı’nda, Sarıbağış adında Manas’ın oğlu ve Eltabar adında Manas’ın güvendiği şahıs varmış (s. 78-79). Biz bu şahıs adlarını Manas Ansiklopedisi’nden bulamadık. Güvenilir kaynağı olmayan, kulaktan duyma

² V. V. Barthold, *Kırgızı. İstoriçeskiy Oçerk*, Frunze 1927; Ulu Kırgız Devleti tartışması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Abdrasul İsakov, *Kırgız-Moğol İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 54-58.

ve Kırgızların göğsünü kabartmak amacıyla kaleme alınan bilimsellikten uzak popüler çalışmalardan alınan bu tür bilgiler aslında bilim dünyasına fayda değil, zarar vermektedir.

Yazar ortaçağ Kırgız tarihini anlatırken bir alt başlığa Karahitaylar Devleti (Nogaylar) ve Kırgızlar adını vermekte, ama Karahitayların nasıl Nogay olduklarını ilgili bölümde açıklamamaktadır (s. 81-83). Hem zaman, hem mekân olarak Karahitaylar Devleti ile Nogaylar arasında bağlantı kurmak oldukça güçtür.

Kitapta Kırgız Cumhuriyeti'nin adının 1925 yılında Kazak Muhtar Cumhuriyeti olarak değiştirildiğine dair yanlış bilgi verilmektedir (s. 132). Aslında 15 Ocak 1925 tarihinde Kara Kırgız Muhtar Cumhuriyeti ilan edilmiştir.³

Arıklı kitabının 131. sayfasında “Enver Paşa'nın şahadeti ile Basmacılık Hareketi çok büyük bir darbe yedi. Bu tarihten sonra Türkistan'da örgütlü bir isyan hareketi meydana gelmedi” demektedir. Oysa Kırgızistan'daki Basmacılık hareketinin ikinci dönemi 1926-1935 yılları arasında cereyan etmiştir.⁴

Yazar Kırgızistan'da uzun yıllar bulunmasına karşılık Kazakların “aul”u ile Kırgızların “ayıl”ını karıştırmış (s. 26) ve Kazakların “aul”unu Kırgızlara mal etmektedir. Aslında bir taraftan bakıldığında, aynı anlama gelen bu tabir, kardeş ve komşu halklar tarafından kullanılmaktadır ve bu çok büyük yanlış sayılmaz. Ama öbür taraftan, bölgede bulunmuş ve bölgeyi bilen bir bilim adamı olarak bu tür ince farkları da bilmesi ve buna dikkat etmesi gerekmez mi? Yazar ayrıca, günümüz Kırgızistan topraklarında Alay adlı şehrin olduğunu ileri sürmektedir (s. 89). Bilindiği kadarıyla Kırgız Cumhuriyeti'nde Alay adında dağ, vadi, ilçe (rayon) adı bulunmaktadır.

Kitabın Bağımsız Kırgız Cumhuriyeti bölümünün girişindeki beş sayfada SSCB, ABD-SSCB rekabeti anlatılmakta ve kitap 2015 yılında basılmasına karşılık, bu bölüm 2011 yılında Almazbek Atambayev'in cumhurbaşkanı seçilmesi ile son bulmaktadır. Aynı şekilde kaynağı belirtilmeyen Kırgızistan'ın Tarihi Kronolojisi de M.Ö. 300 binden başlayıp 1878 yılında Pişpek şehrinin kurulmasıyla son bulmaktadır. Doğal olarak akıllara “Kırgız tarihinin kronolojisi 1878 yılında bitiyor mu?” sorusu gelmektedir.

³ “İstoričeskiy Očerık, Kirgizskaya Sovetskaya Sotsialističeskaya Respublika”, *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, Tom 23, Vtoroe İzdanie, Moskva 1953, s. 75- 83; *İstoriya Kirgizskoy SSR*, c. II, Frunze 1986, s. 318- 329.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Tamara Ölçekçi, *Kırgızların Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Arasında Sosyo-Kültürel Durumları*, Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Kitabın sonunda, Kırgız Cumhuriyeti Milli Müzesi'nden çekildiği düşünölen 25 sayfa Kırgız ve Kırgızistan költürüne has çeşitli resimler kısa açıklamaları ile verilmiştir. Bu kısma herhangi bir başlık konulmazken, kitap içinde bu resimlere sıkça atıf yapılmaktadır.

Prof. Dr. Erhan Arıklı'yı KKTC ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesi için gösterdiği çaba ve başarılarından tanıyoruz. Bu bağlamda KKTC ile Kırgız Cumhuriyeti ilişkilerinin sınıf atlamasında büyük emeği bulunmaktadır. Maalesef Kırgız tarihi ile ilgili neşrettiği bu çalışma, basit hatalarla dolu, çelişkili ifadeler içeren ve akademik titizlikten uzak bir eser olmuştur. Yazarın iyi niyetle Türk halkları tarihi içinde Kırgız tarihini verme çabasının da amacına ulaşamadığını söylemeliyiz. Yazar eğer bu çalışmayı yeniden neşretmeyi düşünüyor ise en azından yaptığımız bu eleştirileri müsbet bir yaklaşımla değerlendirmelidir.